

1

SOUSEDSKÁ POVAHA SPRAVEDLNOSTI

Teoretikové se přou. Není to jejich chyba. Teoretizování nevede ke shodě.

PŘEDBĚŽNÝ PRŮZKUM

Když prozkoumávám terén spravedlnosti, vidím následující: To, co nazýváme spravedlností, je konstelací určitým způsobem souvisejících prvků. Spatřuji v ní jistou míru ucelenosti a jednoty, avšak integrita spravedlnosti je omezená. Podobá se spíše celistvosti místa, na němž žijí sousedé, než integritě budovy. Dobré sousedství je funkční, je místem, kde lidé mohou vést dobrý život. Místa dobrých sousedských vztahů ale nejsou *projektována* do posledních detailů, tak jako tomu je v případě budov. (Konstruovaná společenství vyvolávají pocit vyumělkovanosti jako filmy s příběhem, který lze až příliš jasně vystopovat k jednomu staromódnímu tvůrci.)

Existuje nějaká vlastnost definující sousedskou povahu spravedlnosti, díky níž toto slovo používáme? Ano, to vysvětluje první část knihy, ale tato vlastnost je obecná a formální; pro její vyjádření v podobě podstatnějších principů je určující kontext. Části 2–5 berou v úvahu čtyři podstatné prvky: zásluhu, reciprocitu, rovnost a potřebu. Šestá část vzdává hold Johnu Rawlsovi a Robertu Nozickovi, kteří „nepochybně dali ráz oblasti politické filozofie v akademických kruzích posledních dekád dvacátého století“.¹ Moje teoretická práce se inspirovala jejich díly, byť se jim podobá jen vzdáleně.

TEORETIZOVÁNÍ

Je-li spravedlnost sousedstvím, pak je *teorie* spravedlnosti jeho mapou. I ta nejlepší teorie bude neúplná, podobně jako mapa, jejíž autor odmítá uvažovat o neprozkoumaných cestách. Uvědomuje si, že stav lze pravdivě zachytit, a přesto ponechá ona místa na mapě prázdná. V rukou budoucích obyvatel místa, kteří o něm mají více informací a sledují různé cíle, se teorie vyvíjí k stále úplnějšímu zobrazení terénu, a to i v případě, že se poměry na něm mění.

Stal se ze mě pluralista, ale existuje mnoho pluralismů. Nezaměřuji se na soustředné „sféry“ lokální, národní a mezinárodní spravedlnosti, ani na to, jak odlišné kultury podporují různé instituce, nýbrž na různorodost kontextů, se kterými máme každodenní zkušenost. Ty nás odkazují k principům zásluhy, reciprocity, rovnosti a potřeby. Snažím se tyto čtyři prvky do určité míry svázat dohromady a ukázat, jak se navzájem doplňují a vymezují jeden proti druhému. Nikoliv však za cenu jejich znetvoření, které by nastalo, kdybych vytvořil zdání, že se k sobě hodí lépe, než to odpovídá skutečnosti. Byla by snad elegantnější teorie, která by mnohost prvků zredukovala na jeden?

Byla by monistická teorie užitečnější? Byla by dokonce jednodušší? Periodická tabulka prvků by na jedné straně byla jednodušší, kdybychom do ní umístili pouze čtyři prvky – nebo jeden, když na to přijde –, ale bylo by to lepší pro vědu? Ne. Astronomové kdysi tvrdili, že planety *musí* mít kruhové dráhy. Když konečně přijali skutečnost eliptických drah, které mají dva ohniskové body, jejich teorie se staly jednoduššími, elegantnějšími a působivějšími. Takže jednoduchost je ctnost teorie, avšak pokud se jev ukazuje jako komplexní – když se zdá, že dráha má dvě ohniska, a ne jedno –, nejjednodušším vysvětlením může být to, že vypadá komplexně, protože takovým ve skutečnosti je. Možná najdeme způsob, jak dělat s jediným prvkem cokoli, ale předpokládat, že musíme, by bylo pouhé dogma – protiklad vědy.

JEN CO NEMÁ MINULOST, JE DEFINOVATELNÉ²

Sokrates byl slavný tím, že žádal definice, ne pouze jeden či dva příklady. V praxi se skutečně učíme na příkladech. Zajímalo by mě tedy: Vede nás filozofické vzdělání k přehánění důležitosti definic? Chceme-li vědět, co je pes, nepotřebujeme vědět, jak ho definovat. Proč by tomu se spravedlností mělo být jinak?³

Rozebírání „psa“ nezaujalo představivost filozofů tak, jako rozebírání spravedlnosti. Dejme tomu ale, že jen jeden z nás dostane definitivu, a verdikt závisí na tom, zda klasifikujeme šakaly jako psy. Obsah pojmu „pes“ se rázem stane sporným. Ti, kteří to neuvidí stejně jako my, nám začnou připadat nerozumní. Z toho plynou dvě poučení: Zaprvé, definujeme a zpřesňujeme hranice nějakého pojmu pouze tehdy, když je to třeba. Zadruhé, potřeby, které nás tlačí k vymezování hranic spravedlnosti, jsou často protichůdné. Rozporuplné emoce vyvolává, že pravidla spravedlnosti nám pouze neříkají, co od sebe navzájem můžeme očekávat, ale i co lze považovat za *urážku*. Pokud je nespravedlnost urážkou, a ne pouze zklamáním, bude uvažování o nespravedlnosti obtížné. Je to s podivem, ale pokud nějaká teorie neodsuzuje to, co pokládáme za urážlivé, je sama o sobě tak trochu urážkou.

NESHODA

Rozumní lidé se neshodnou na tom, co je spravedlivé. Proč? I to je problém, na němž se rozumní lidé neshodnou. Ke všem našim analýzám spravedlnosti (stejně jako našim analýzám poznání, svobodné vůle, významu atd.) nalezneme protipříklady. Tak dlouho a usilovně jsme ji hledali. Proč jsme ji ne našli?

Problém leží částečně v povaze samotného teoretizování. Otřepaná fráze filozofie vědy zní: Pro každý soubor dat platí, že faktům vyhovuje nekonečný počet teorií. I když se tedy shodneme na jednotlivých případech, s velkou pravděpodobností se neshodneme na tom, jak soudy o nich uspořádat v teorii. Teoretizování samo o sobě nevytváří shodu (byť je na ni společenský tlak).

Proč ne? Buď je nějaký argument správný, nebo ne. Tak proč není teorie pro nás všechny přesvědčivá, je-li správná, a nepřesvědčivá, není-li taková? Teorie nejsou argumenty, které by byly správné či něco takového. Jsou mapami. Dobré mapy nás nenutí k souhlasu. Žádná mapa nepředstavuje *jediný* rozumný způsob, jak se dívat na terén. (Alespoň já to tak vidím.)

Ohromilo by nás, kdyby dva studenti kartografie, kterým bychom uložili shodný úkol samostatně zmapovat identický terén, předložili úplně stejné mapy. Pochybovali bychom, zda pracovali nezávisle na sobě. Podobně i teoretikové, kteří pracují nezávisle, formulují rozdílné teorie. Protože si neuvědomují, jak terén ovlivňuje jejich volby ohledně způsobu jeho zobrazení, předpokládají, že jejich teorie nemohou být pravdivé, nejsou-li ty konkurenční mylné. V těch pak hledají způsob, jak prokázat nepřesnost zobrazení terénu. Samozřejmě, že nějaký naleznou a ten jim přijde rozhodující. Nicméně pro kritizované to žádný důkaz není a sotva mu věnují pozornost. Jsou zcela zaujati svými vlastními důkazy.

I když se v teoretických otázkách neshodneme, už méně nesouladu panuje v tom, jak se k sobě máme chovat v každodenním styku. Alespoň teoreticky mohu věřit tomu, že spravedlnost od nás vyžaduje stržení všech stávajících institucí a obnovení společnosti podle velké vize. Můžete mít stejný pocit, jen vaše velká vize bude asi úplně jiná. Když ale vyjdeme z pracovny, přizpůsobíme se v jednání skutečnosti. Najdu si své auto na parkovišti. Vy najdete to své. Bez konfliktu odjedeme. Máme-li žít v pokoji, potřebujeme vysoký stupeň shody na dlouhém a většinou neartikulovaném soupisu toho, „*co se má dělat*“, a „*co se nemá dělat*“, který vyplňuje běžný vý-

znam slova nespravedlnost a s jehož pomocí se orientujeme v našem světě. Shoda, k níž je třeba dospět, se týká toho, *jak* (ne proč) se chovat jeden k druhému, a je třeba jí dosáhnout tam, kde jí dosahujeme: v každodenním životě.

Fakticky existují dva způsoby, jak se shodnout: Shodneme se, co je správné, nebo kdo má pravomoc to rozhodnout. Svoboda náboženství je příkladem druhého typu shody. V náboženských otázkách jsme se naučili být liberály, kteří dosahují konsenzu nikoliv v tom, čemu věřit, nýbrž kdo to rozhodne. Stejně tak ve svobodě projevu. Není zvláštní, že naše největší úspěchy v učení se, jak žít pospolu, nepramení ze shody na tom, co je správné, ale z konsenzu, že je třeba nechat lidi, aby se rozhodovali sami za sebe?

2 ZÁKLADNÍ POJEM

TEZE: Spravedlnost spočívá v tom, co lidem náleží (*are due*). To je nesporné. Tak toto slovo běžně používáme. Co přesně lidem náleží, však nelze pomocí pojmové analýzy zcela definitivně určit.

CO VÍME O ZÁKLADNÍM POJMU?

Co je to spravedlnost? Tak se ptá filozof a mohl by začít poznámkou, že když se ptáme, co je spravedlnost, tak termín „spravedlnost“ není bez významu. Diskutujeme o spravedlnosti, ale samotný fakt, že diskutujeme, předpokládá určitou úroveň vzájemného porozumění. Protože máme společný jazyk, víme, že nehovoříme o tom, co je lilek nebo předpověď počasí či hlavní město Argentiny. Když diskutujeme o spravedlnosti, můžeme mnohé nevědět, avšak víme, že má něco do činění s obdobným přístupem k podobným případům.

Víme také, že přistupovat k podobným případům obdobně není celou spravedlností. Dejme tomu, že středověký král vydá dekret, podle kterého má být osobám usvědčeným z krádeže useknuta levá ruka. Protestujeme. Takový trest je nespravedlivý! Král odpoví: „Nikomu nestráním. Přistupuji k podobným případům stejně, tak kde je problém?“ Dokonce i když král říká pravdu, záležitost to neřeší. Když se každému zloději usekne levá ruka, je se všemi naloženo obdobně, jenže to není dostatečné. Nestrannost nestačí. Myšlenka obdobného přístupu k podobným případům je namístě, ale spravedlnost spočívá ještě v něčem dalším.

Srovnejme to s druhým případem. Král nyní nařídí: Těm, kterým *nebude* krádež *prokázána*, musí být useknuta levá ruka.

Opět protestujeme. A král znovu odpoví: „Přistupuji k srovnatelným případům stejně, tak kde je problém?“ Co na to teď řekneme? V prvním případě bylo královo pojetí spravedlnosti barbarské. V druhém o ní králi *schází* jakákoli představa – i ta barbarská. Víme to, protože jestliže král změkčí svůj postoj a řekne, že od nynějška budou neviní pouze pokutováni, a ne mrzačeni, trest už není barbarský, problém to však neřeší. Potíž spočívá v tom, že král pojem spravedlnosti nechápe. Diskutovat o spravedlnosti znamená diskutovat o tom, co lidem náleží.¹ Prosté chápání významů slov nám říká, že trest, třeba i mírný, není tím, co nevinným lidem náleží.

Zatímco stejný přístup k obdobným případům nevylučuje nestranné trestání nevinného, tak naopak přístup, který dává lidem to, co si zaslouží, to vylučuje. Když se ptáme *Co je to spravedlnost?*, začínáme slušně, odpovíme-li: „Ať už se bavíme o čemkoli dalším, spravedlnost spočívá v tom, co lidem náleží.“ Analyzováním jazyka se dostaneme jen po určité mez, ale někam přece (jak se nám to právě povedlo).

Víme také, že můžeme rozlišit základní *pojem* od jednotlivých *pojetí* toho, co lidem náleží. Johnu Rawlsovi se tak

zdá přirozené přemýšlet o pojmu spravedlnosti jako o odlišném od různých pojetí spravedlnosti, jako o pojmu, jehož funkce je společná všem různým souborům principů, všem různým pojetím. Ti, kdo mají rozdílná pojetí spravedlnosti, se pak mohou shodnout, že instituce jsou spravedlivé právě tehdy, kdy se mezi osobami v přidělování základních práv a povinností nečiní libovolné rozdíly a kdy pravidla určují náležitou rovnováhu mezi soupeřícími nároky na prospěch ze sociálního života.²

Prozatím si to nemusíme tolik ztěžovat. Nemusíme zaujímat stanovisko k tomu, zda je arbitrárnost vždy špatná. (Přidělíme-li právo hlasovat v daných volbách, svévolně rozlišujeme mezi občany slavícími své osmnácté narozeniny a občany, kteří jsou o jeden den mladší.) Můžeme též ponechat otevřené, zda musí být „soupeřící nároky na prospěch ze sociálního života“ vyrovnávány. Základní pojetí je toto: Normální debata o spravedlivém jednání s X spočívá v tom, že X poskytneme, co mu náleží. Toto nekontroverzní pojetí

nám umožňuje předložit odlišná pojetí a poté diskutovat o jejich relativních přednostech.

Myšlenka, že se můžeme neshodnout na tom, čeho si spravedlnost žádá, předem předpokládá, že se shodneme v tom, že *klade své nároky*.

CO ZÁKLADNÍ POJEM PONECHÁVÁ OTEVŘENÉ

Něco tedy o spravedlnosti víme. Základní pojem není bez obsahu, protože je mnoho věcí, které osobám po právu náleží. Jak již bylo uvedeno, trest nemůže být tím, co nevinné osobě právem patří. Třebaže tento pojem není bez obsahu, není jeho obsah dostatečný na to, aby dával odpověď na každou otázku. Pokud například Jan pracuje pilněji než Jana, měl by brát více? Co když Jana peníze potřebuje naléhavěji než Jan? Měla by mít Jana vyšší plat? Na to nám základní pojem neodpoví. Nemůžeme určit, co Janě náleží, jednoduše tím, že definujeme výraz „náležet“. Jak víme, kdy má skutečnost, že Jan pracuje pilněji, větší váhu než to, jak nutně Jana peníze potřebuje?

Kvůli argumentaci předpokládejme, že pokud si jsou v relevantních ohledech Jana a Jan rovni, měl by jim jejich zaměstnavatel platit stejně. Nyní případ lehce pozměňme: Mezi Janem a Janou zůstává rovnost, avšak mají rozdílné zaměstnavatele. Musí Janův zaměstnavatel platit stejně jako zaměstnavatel Jany? Když si Jana jako kuchařka vydělá 20 000 dolarů, zatímco si Jan, který je srovnatelně dobrým kuchařem, vydělá ve vedlejší restauraci 30 000 dolarů, je to nespravedlivé? Vystávají otázky spravedlnosti v případech, kdy jsou Jana a Jan placeni odlišně *stejným* zaměstnavatelem, nikoliv však, když jsou jejich platy stanoveny nezávisle *různými* zaměstnavateli? Proč?

HLEDÁNÍ ROZHODČÍHO

Tyto otázky naznačují problém. Pokud jsou konkurenční pojetí minimálně důvěryhodná (pokud například neschvalují trestání nevinného), není základní pojem dostatečně obsažený k tomu, aby stanovil, které z nich je lepší. Nevyřešíme nic ani tím, že se budeme dovolávat jedné ze soupeřících stran. Podívejme se na to takto: Když se protihráči přou o pravidlo, nemůžeme spor rozhodnout tak, že se obrátíme na jednoho z těchto hráčů. Potřebujeme rozhodčího. Potřebujeme jít nad rámec toho, jakého je ten či onen hráč kalibru. Potřebujeme jiný druh autority.

Můžeme například zvolit pojetí podle toho, jaký způsob života nám toto pojetí (jeho institucionalizace, schvalování, jednání podle něj) pomáhá vést.³ Tato myšlenka není pojetím spravedlnosti a žádné předem nepředpokládá, což znamená, že se na ni můžeme odvolat bez předsudků.⁴ Právě proto, že není jedním z hráčů, může být na hřišti spravedlnosti rozhodčím.

Schopnost dobře žít postrádá onu *silu přitažlivosti*, kterou si spojujeme s principy spravedlnosti. Jelikož však tato myšlenka není principem spravedlnosti, je to tak v pořádku. Inspirace k nám koneckonců přichází od hráčů, nikoliv od rozhodčích.

NEJEDNOZNAČNOST

Myšlenku dobrého života můžeme podrobněji rozvést různými, ne nutně slučitelnými způsoby. Míní se jí uspokojení základních potřeb, zvyšování blahobytu v obecném smyslu, poskytování lepších příležitostí, či podporování znamenitosti a výtečnosti? V praxi může takové cíle podporovat v dlouhém období stejná politická strategie. I když jsou různé standardy navzájem neslučitelné, přesto mají svůj význam. Ptát

se, zda určitá politická strategie podporuje excelentnost, není chybou. Ptát se, zda určitá politická strategie dává větší možnosti nejvíce znevýhodněným, není chybou. Připustit, že různé věci mají význam, aniž by vždy ukazovaly stejným směrem, není chybou. Pokud relevantní standardy někdy ukazují jinými směry, je to život. Složitost a nejednoznačnost nejsou artefakty teorie.

SPRAVEDLNOST: K ČEMU JE DOBRÁ?

I když uznáme, že představa dobrého života je komplexní a nejednoznačná, přesto může být role spravedlnosti, která nám ho umožňuje žít, (relativně!) jednoduchá a dobře vymezená. Předpokládejme, že nevidíme ve spravedlnosti žádný všelék; tj. akceptujme, že ne každému je zaručeno vést dobrý život tím, že mu poskytneme, co mu náleží. Spravedlnost nám dává něco, ne vše. Co je tedy přesněji smyslem spravedlnosti? Zde je návrh.

Negativní externalita, někdy zvaná náklad přelévání (*a spillover cost*), je částí nákladů jednajícího subjektu, která má dopad na náhodné jednotlivce.⁵ Ekonomové hovoří o internalizaci externalit, tj. o minimalizaci míry zátěže, kterou jsou nevinní lidé nuceni nést jako náklad za volbu někoho jiného. Pokud přijetí určitého principu řeší konflikt, nestačí to k tomu, aby byl uznán za princip spravedlnosti. Pokud nás však jednání podle určitého principu vede k převzetí zodpovědnosti za důsledky našich činů, pak je nejenom vhodný pro řešení konfliktu, ale funguje také jako princip spravedlnosti. Žádá po nás, abychom věnovali určitou pozornost tomu, co lidem v našem okolí náleží. Henry Shue říká: „Jestliže ten, kdo dělá nepořádek, požívá prospěchu a neplatí náklady, nejenže nemá žádný motiv, aby podle své libovůle nedělal nepořádek, ale chová se také nefér ke všem, kteří nesou náklady jeho jednání.“⁶ Externality oslabují harmonii mezi částmi

obce, jako u Platóna. Naši občané se například nechtějí smířit s opilými řidiči a ani by chtít neměli. Být spravedlivý znamená vyhýbat se, jak jen to je možné, tomu, aby naši spoluobčané platili za naši nedbalost.

Nepředkládám imperativ internalizovat externality jako pojetí, či dokonce princip spravedlnosti. Namísto toho tvrdím, že naše důvody, zakládající vůli omezit šíření negativních externalit, se neopírají o žádnou zvláštní vizi spravedlnosti. Takové důvody *nevyplývají* z nějakého pojetí spravedlnosti, nýbrž jsou naopak *nosné* pro každé pojetí, které vede lidi k jejich internalizaci. Každá teorie spravedlnosti, která by nás odváděla od internalizace negativních externalit, může jen těžko dojít přijetí. Internalizace negativních externalit je pouze jedním aspektem naší potřeby vést dobrý život, ale může se jednat o charakteristický způsob, jakým nám ho spravedlnost pomáhá vést. Spravedlnost je kostrou umožňující nám snižovat náklady na společný život; její hlubší smysl spočívá v našem osvobození, díky němuž se soustředíme méně na sebeobranu a více na vzájemný prospěch a na příležitosti, jak udělat svět lepším: tedy na vytváření pozitivních externalit, a ne negativních.

Možná že to není esence spravedlnosti. Pokud však to, co nazýváme spravedlností, slouží tomuto účelu, pak ji máme důvod respektovat a můžeme být rádi, že jí máme tolik, kolik jí máme.

Je-li spravedlnost jako taková něčím základovým, zřejmě už sama žádný hlubší základ nemá. V takovém případě se můžeme ptát, čeho je spravedlnost základem. Jsme schopni zhodnotit pevnost základů domu, aniž bychom předpokládali, že pod nimi leží ještě něco základnějšího. Ptáme se, jaký způsob života budou moci vést obyvatelé domu, a přitom si uvědomujeme, že jeho základy nejsou vším. Základy napomáhají dobrému životu, ale nemohou ho zaručit.

Následné části této knihy se zjevně nespolehají na takový způsob testování konkurenčních pojetí. Je tomu tak částečně proto, že jsem nejprve napsal její pozdější části, částečně pro-

to, že toto ověřování je nestandardní, a tudíž kontroverzní, a zčásti i proto, že můj první cíl je analytický: posoudit, jak dobře se hodí principy jako pojetí toho, co lidem náleží. Pokud však pojmová analýza nevede k závěru, vracím se zpět, abych zvážil jinou věc jako tu, která lidem náleží. Jinak řečeno, jestliže nemůžeme na otázku *Co je spravedlnost?* odpovědět přímo, můžeme zkusit přístup nepřímý a zeptat se *Jaký způsob života přináší toto pojetí spravedlnosti ve srovnání s jiným?* Přesněji řečeno, pozorujeme lidi a instituce a interpretujeme, jak přijímají určité zákony, např. o rovném zacházení s lidmi. Následně se ptáme, zda nám je tento princip (reciprocity, rovnosti) nápomocen, zavedeme-li ho do praxe tímto konkrétním způsobem (utvářející jednání, vztahy, filozofii či instituci). Postupujeme tak při vědomí, že takové interpretace izolují jen určitý aspekt pozorovaného a mohou mu přikládat nepřiměřeně velký význam.

Je třeba mít na paměti, že základní pojem spravedlnosti bývá často dostatečně určitý k tomu, abychom viděli, co je spravedlivé, aniž bychom se museli odvolávat k jiným cílům a hodnotám. Například víme, že je nespravedlivé záměrně trestat nevinnou osobu. Analytický pohled na pojem trestu nám ukazuje, že nevinným nenáleží. Abychom to rozhodli, neodvoláváme se na důsledky. Jediný moment, kdy se odvoláváme k externím faktorům, jako je zvažování důsledků, nastává tehdy, pokud základní pojem nepostačuje, abychom vytřídili konkurenční pojetí. Toť vše.

3

RŮZNOST SOUPEŘÍCÍCH PRVKŮ

TEZE: Spravedlnost sestává z několika prvků. Žádný jednoduchý princip není vhodný pro všechny kontexty.

OBJASNĚNÍ PLURALISTICKÉHO PŘÍSTUPU

V případě zanedbání péče o dítě bychom mohli věrohodně tvrdit, že spravedlnost od rodičů vyžaduje, aby se postarali o potřeby dítěte. Naproti tomu, kdybychom před sto lety přemýšleli o tom, zda má být ženám dovoleno volit, bylo by nemístné se ptát, zda ženy volit *potřebují*, protože ženám v tomto kontextu náleželo uznání nikoliv jejich potřeb, ale jejich občanské rovnosti. Říci, že spravedlnost spočívá v uspokojování potřeb žen, by znamenalo s nimi jednat jako s dětmi. Vysvětlit tyto případy lze i tak, že různé kontexty vyžadují aplikaci různých principů. Spravedlnost spočívá v tom, dát lidem, co jim náleží; jestliže nehovoříme o tom, co lidem náleží, pak nehovoříme o spravedlnosti. Avšak to, co lidem náleží, se různí.

MNOHOST PRINCIPŮ

Pro teorie spravedlnosti je charakteristické, že se skládají z jednoho či více následujících čtyř prvků. Princip *rovnosti* říká, že s lidmi se má zacházet stejným způsobem – poskytnout jim rovné příležitosti, zajistit za stejnou práci stejnou odměnu atd., anebo že by měli mít shodný podíl na všem, co společnost rozděluje.

Princip *zásluh* říká, že by lidé měli dostat, co si zaslouží. Měli by být odměňováni přímoúměrně obtížnosti jejich práce nebo výši rizika, které na sebe při dané činnosti berou. Případně podle toho, jak dobře naplňují potřeby svých klientů. Ve zkratce, princip rovnosti se soustředí na to, co máme společné; princip zásluh podtrhuje to, v čem se lišíme.

Princip *reciprocity* říká, že pokud mi Jan poskytne službu, vytváří tím na mé straně závazek. Nyní jsem to já, kdo Janovi něco dlužím. Ne proto, kým Jan je, ale kvůli minulým událostem, které nás svedly dohromady. Zatímco se princip zásluhy soustředí na charakter osoby, princip reciprocity se zaměřuje na charakter vztahu.

A konečně princip *potřeby* definuje skupinu potřeb a říká, že společnost je spravedlivá pouze tehdy, pokud jsou tyto potřeby naplňovány, nakolik je jejich uspokojování v lidských silách.

OBTÍŽE

1. Téměř každý si myslí, že spravedlnost má něco společného s rovností. Avšak rovnost v jednom směru s sebou nese v jiných ohledech nerovnost. Kdykoliv nějaký politik navrhuje snížení daní, objevují se články v novinách, že prospěch z poklesu daní jde z 90 % do kapes bohatých. Už se v nich ale nedočteme, jak k tomu došli. Předpokládejme, že Jana Chudá si vydělá 10 000 dolarů a odvede z nich paušálně 10 %, zatímco Jan Bohatý si vydělá 100 000 dolarů a odvede z této částky paušálně 38 %. Dohromady odvedou 39 000 dolarů, z nichž 95 % pochází od Jana Bohatého. Pokud snížíme obě sazby o jedno procento, Jana ušetří 100 dolarů, kdežto Jan 1 000 dolarů. To tedy znamená, že Jan získává 90 % prospěchu. Odborníci se tedy nemýlí, ačkoli se nikdy nezmiňují o tom, že Jan stále odvádí 37 000 dolarů ve srovnání s 900 dolary z Janiny kapsy a že z celkové sumy 37 900 dolarů, kterou Jan a Jana od-

vádějí dohromady, platí Jan víc než 95 %. Měla by tedy být nerovnost snížena? *Jaká* nerovnost? Čtyřicetinasobný rozdíl v tom, co Jana a Jan platí, anebo sedminásobný rozdíl v tom, co jim zbyde po zdanění? Jak velkou nerovnost v jednom směru můžeme tolerovat, abychom dosáhli rovnosti ve směru jiném? Jiná obtíž pochází od Rawlse. Dejme tomu, že lidé mohou mít prospěch z rozvoje svých nestejných schopností. Pak se každému povede lépe, než kdyby žil v systému, v němž jsou nerovnosti odstraněny, čímž se oslabují podněty k rozvoji. V takovém případě se zdá velebení principiální rovnosti iracionální.

2. Myslíme si, že by lidé měli dostat, co si zaslouží. Proč si ale myslíme, že si někdo něco zaslouží? Myslíme si, že si zasloužíme ocenění (*credit*) za výbornou kvalitu naší práce, nikoliv však za to, co je výsledkem pouhého štěstí, k němuž jsme nijak nepřispěli. Jak poznamenává Rawls, nastává tato obtíž: Naše schopnost pracovat je nezasloužená; naše společenské poměry, naše vlohy, a dokonce i náš charakter jsou produktem dědičnosti a prostředí (výchovy), na nichž nemáme žádnou zásluhu. Není tedy nic, za co by nám náleželo uznání. Představa, že máme na něčem zásluhu, je přeludem. Je to pravda?
3. Většina z nás si myslí, že spravedlnost má něco společného s reciprocitou. Lidé, kteří nám pomohli, si nás zavazují. Přesto je nejasné, kdy je opětování úsluhy (*favor*) otázkou spravedlnosti. Jak poznamenává Robert Nozick, lidé si nás nemohou zavázat jednoduše tím, že nám prokazují služby, o něž jsme nežádali a o něž nemusíme stát.¹ Nejenže existují případy, kdy spravedlnost nepožaduje reciprocitu; někdy spravedlnost dokonce reciprocitu *nedovoluje*. Svou první akademickou práci jsem dostal od Karstena. Nyní si představme, že se po letech uchází o práci v mém oddělení. Víím, jak se odvděčit za laskavost, ale mám právo, či dokonce povinnost to vzít v úvahu při mém hlasování o jeho přijetí?²
4. Většina z nás si myslí, že spravedlnost má co do činění s potřebou. Ve skutečnosti je souvislost spravedlnosti s po-

třebou jedním z důvodů, proč je spravedlnost tak závažným tématem. Nicméně obvykle nahlížíme, že co lidem náleží a co potřebují, není jedno a totéž. Je příliš jednoduché předpokládat, že Janě X náleží *jednoduše* proto, že X potřebuje. Takto to spolu spojit nelze. Takže jaká jiná vazba pojí spravedlnost s potřebou?

5. Ještě znepokojivější obtíž se týká následného faktu. Když něco rozdělujeme podle X, odměňujeme lidi ve skutečnosti za to, že poskytují jednotky X. Když rozdělujeme podle X, dochází k tendenci X navyšovat. To je hezký důsledek v případě, že rozdělujeme podle zásluhy. Co by se stalo, kdyby totéž platilo o potřebě: Když rozdělujeme podle potřeby, dochází k tendenci navýšení potřeb? Samozřejmě nejde jen o teoretickou starost. V rámci rodiny si přejete zajistit dětem jejich potřeby, ale nepřejete si, aby si myslely, že si vaši pozornost získávají tím, že něco budou potřebovat. To by byl recept na špatně vychované děti.

Co když pohlédneme mimo hranice rodiny? Dejme tomu, že navštívíte Thajsko. Chcete něco dát dětem žebrajícím na ulici, ale váš průvodce vám řekne, že ty děti unesli z Kambodže a dopravili do Bangkoku, aby tam žebrały. Jejich únosce jim dá každý večer najíst, jen když přinesou dostatek peněz. V opačném případě jim usekne prst. (Hrozba týrání vhání děti do zoufalé situace; amputace jim dává žalostnější vzezření, a to vše je voda na mlýn obchodu s dětmi.) Je to tak prosté, jak jen mravní skutečnost může být – ty děti zoufale potřebují vaše drobné. Pokud ale má váš průvodce pravdu a vy vydáte peníze podle potřeby, financujete průmysl, který potřebu *vytváří*. A jsme u toho. Musíte se rozhodnout, zda dítěti před vámi peníze dáte. Jak souvisí v tomto případě spravedlnost s potřebou? A proč?

V dalších kapitolách se k těmto obtížím vrátím, ale nenabídnou jednoduché odpovědi. Snažím se v této debatě pokročit, nikoliv ji ukončit. Snažím se ukázat, že se navzdory obtížím právem zdráháme vyřadit jakoukoli z našich základních kategorií: zásluhu, reciprocitu, rovnost a potřebu.